

nyújtottak kiváló alkalmat az Ady-cikkek, Adyt érintő megnyilatkozások.

A tanulmány-gyűjtemény végére érve hiába keressük az egyes írások első közlési helyét. Fenyő más kötetében adott ilyen eligazítást s ez itt se lett volna fölösleges. Hiszen nem egy esetben valamely könyv, kiadvány bevezetése szerepel e gyűjteményben is, s teljesebb értéküket bonthatná ki az olvasó, ha figyelmét a szerző a szóban forgó művekre, azok pontos címére, megjelenési helyére-idejére ily módon is felhívná.

Összegezésül: Fenyő István személyes érdekelttsége, vonzódása választott témáihoz ebben a kötetben különösen intenzív. Az irodalmi, publicisztikai anyag szakszerű feldolgozását a humánus eszmények felmutatásának igen erőteljes szándéka kíséri. A nemzeti és az egyetemes haladás összefüggéséről akar meggyőzni a múlt tanulságai révén. Keresi és bizonyítja azt a történeti folytonosságot, amely a 19. és 20. századi irodalmunk jelentékeny orgánumainak és alkotóinak műveiben e kérdéskörben megvalósult. Mából kiinduló felelősségtudata, elkötelezettsége vezeti érvei dinamikus felsorakoztatásában, ettől izzik fel gyakorta a stílus is, s így kapcsolódnak egymáshoz, válnak valamiképpen szervevé a mégoly eltérő tárgyú tanulmányai. Meggyőző tehát a külön-külön alkotott műveket összefoglaló szép cím. (Szépirodalmi, 1979.)

TAMÁS ANNA

NEMESKÜRTY ISTVÁN: PARÁZS A HAMU ALATT VILÁGOSTÓL SOLFERINÓIG

Nemeskürty István munkája – az alcím támasztotta sejtelmekkel ellentétben – nem tíz esztendő magyar történelmének krónikája, hanem elsősorban a nemzeti ellenállást beszéli el Schwarzenberg és Bach rendszerével szemben. Tétele, hogy a beolvasztás, elnémetesítés elleni tiltakozás nem passzív rezisztencia, hanem cselekvő föllépés, „bátor, szívós és sikeres védekezés” (310), amelyben a legkülönbözőbb osztályok, rétegek, felekezetek „rövid időre egy célra összpontosították közös erejüket” (311). Szerinte „e függetlenségi harcnak láthatatlan irányítója végső fokon még mindig Kossuth Lajos volt, 1857-től pedig vele párhuzamosan ismét Széchenyi István” (20). A küzdelem nem

egyszerűen 1848–49 folytatása, mivel 1850-ben „a nemzet nagyobbik része talán bele is nyugodott volna egy ilyen 48 előtti alkotmányba” (9), de Ferenc József hallani sem akart erről, minthogy nem kevesebbet tűzött ki célul maga elé, mint mindenfajta „birodalmon belüli önálló nemzeti jogállás” megszüntetését (10.). Ezt a zsarnoki kísérletet nem helyeselheték a maradiak sem, katolikus főpapok, nemzedékeken át dinasztiahű mágnások egyaránt nem békültek meg ilyen megoldással.

Ezekután – ha nem is épp örvendetes – érthető, hogy a *Parázs a hamu alatt*nak nincsen szélesebb gazdaság- és társadalomtörténeti meg-alapozása, keveset szól az életmódról, az irodalom és a művészetek ismertetése csupán a hazafias politika vetületeként kap helyet benne. Elsősorban politikatörténeti művel állunk szemben, amelynek írója az abszolutizmus irányítóin kívül kivált két tényezőt világít meg: az ókonzervatívokat, valamint az emigrációt és közvetlen itthoni híveit. Nemeskürty jótollú historikus, eltalálja a gúnyt, a döbbenet, a hősiesség helytállás előtti tiszteletadás hangnemét, ábrázolása mégis akkor a leg-meggyőzőbb, amikor a bécsi vezető köröket mutatja be. Itt helyénvalók az állóképek, az impozáns külsőségek mögött egyre teljesebb csőd elé kerülő rendszert a pletykák, érdekességek közlése is pőrére vetkőzteti. Nem ártott volna az itteni ironiából az ókonzervatívok bemutatásakor is felhasználni egy adagot: a szerző alapján tisztában van az Apponyi–Dessewffy Emil–Scitovszky hercegprimás nevével fémjelzett csoport korlátaival, a lendület azonban többször túl messzire ragadja. Mintha feledné átmenetiségüket, azt, hogy legnagyobb teljesítményük se vitt messzebbre a felemás és a nemzetegészről hamarosan félretett *Októberi Diplománál*.

Kimutatható a távlattévesztés az emigráció – egyébként jó anyag- ismerettel festett – freskóján is: az életükkel játszó összeesküvők, a regényes és rejtélyes sorsú politikai ügynökök (pl. Kászonyi Dániel) portréja mögött színtelen s elvont marad Kossuth, Teleki László vagy Klapka György alakja. Holott az elhibázott mazzinista taktika bátor közkatonái keveset jelentenek már a gondolkodó utókor számára, annál többet a volt kormányzó 1851-es kiutahiai (törökországi) alkotmány-terve, Teleki meg Klapka javaslatai Magyarország szövetségi átszervezé- sére, a kelet-európai népekkel történő összefogásra. Mindezekről épp oly kevésbé esik szó, mint Deák észrevétel nélkül növekvő népszerűségéről, s ezt kivívó tetteiről. Pedig nem egy akkori kezdeményezésé (az Akadémia eredeti alapszabályainak fenntartását kérelmezi, nagy része van az új akadémikusok kijelölésében, a Kazinczy-ünnepségekben, ugyanakkor határozottan távol tartja magát a konzervatívok 48-at félre- tevő akcióitól) már évtizedekre előre meghatározza a hazai művelődés légkörét. Körében, s a tanácsait kamatoztató Pesti Napló körül, már

ekkor összegyűlik a centralisták kivételes képességű csoportja (Csengery, Kemény, Szalay László, Trefort), hogy a lazábban kapcsolódó Eötvöst vagy a más irányból jött Andrássyt, Klauzált ne is említsük.

Az irodalomról szóló fejezetrészek gyakran összekötőszöveggel el látott antológiák. Hanyatlás ez Nemeskürty megelőző, azonos jellegű munkájához („*Kik érted haltak, szent Világszabadság!*” 1977.) képest, amelyben több volt a következtetés, kitekintés, önálló kutatás, de még el lehet fogadni annak láttán, milyen fakó képet örökít széles tömegekre múltunkról a középiskola. A már említett aránytévesztésnek ezúttal is megvannak a kárvallottjai és hasznot húzói. Ugyancsak jól járnak hajdani népszerűségük okán a petőfieskedők: a könyv szerint olyan rétegekkel „kedveltették meg a magyar nyelvű verselést”, amelyek egyébként „elfelejtettek volna magyarul vagy meg se tanulnak” (133–34.) Tehát segítettek német esetleg nemzetiségi kispolgárok asszimilálásában, netán városiak magyarok germanizálását gátolták? Régóta forgatom a korszak íróit, irodalomtörténéseit, mégse találkoztam ilyesmivel. Lisznyaiék a maguk dalidóit egyáltalán nem tartották vegyes lakosságú településeken, ennek már regionalizmusuk is ellentmondott. Színmagyar vidékeken – Dél-Nógrádban, Hevesben, Kemenesalján – ünnepeltették magukat; kötetekkel se akartak senkit magyarul tanítani, céljuk a tájnyelv, a palóc, Vas megyei stb. helyi szokások kultusza, s ezen keresztül az általuk annyira rettegett tudós sápadtság, „kozmpolitizmus” legyőzése a költészetben. Olvasókat a bürgerek avagy a nemzetiségükből kivetkőző birtokosok (arisztokraták) soraiból Jósika meg Jókai toborzott, továbbá az a nagyszámú kisebb prózáiró (Bérczy, Degré, Pálffy stb.), akiknek nevét hiába keressük ebben a könyvben.

Végül néhány félreérthető, olykor kifejezetten téves részletre hívjuk fel a figyelmet. A 31. lapon előadottakkal szemben Jókai 1850-ben (vagy közvetlen ezelőtt) nem tartott Sajó nevű kutyát. Maga közli 1895-i *Önéletírásom* című karcolatában: „Egy szerencsétlen emlékü folyóvíznek a nevét választottam magamnak írói álnévként: Sajó”. (A Sajónál vívták a muhi csatát 1242-ben.) Nem világos, a császári hivatalt vállalt Kuthy Lajos tragikus sorsa láttán miért állítja a szerző: Kecskeméthy Auréllal, Falk Miksával, Egressy Gáborral „szemben elnézőbbek voltak a kortársak s így mi is”(172.). Egressy becsületes, hazafias magatartása, ha volt is politikai botlása, nem szorult „elnézés”-re, Falké már inkább, ám tőle is távol állt az, hogy nyíltan, tartósan Bachék

zsoldjába álljon, amit megtett Kecskeméthy nemkülönben Kúthy. Így valójában csupán ez utóbbi kettő közt vonhatunk párhuzamot! S mintha a Jókaihoz kapcsolódó tévedések sorozatosak lennének, a 304 lapon e mondatra bukkanunk: „Táncsics, akit természetesen megint lecsuknak, együtt ül Jókaival, a foglár [...] pohárka snapszra invitálja a rab urakat”. A szövegösszefüggés értelmében Nemeskürty 1860-ra helyezi a közös fogságot. Valójában ilyesmire csupán 1863-ban került sor, ámde akkor sincs közös cellájuk, csak azonos börtön-épületük (vö. Táncsics: *Életpályám*. Bp. 1949. 326.). A velük való bánásmód ég és föld – még ha a snapszból mindkettő kortyintott is. Elvégre az idős forradalmár 1867-ben szabadult teljesen világtalanul, s vakságának köszönhette korábban a könnyítéseket. Raboskodása tehát hét esztendőnél tovább tartott, míg a nagy elbeszélőé mindössze egyetlen hónapig.

E kis hibákat könnyű kijavítani, ám a könyv ezek eltűnésével sem válik elmélyült előiskolájává a népben, nemzetben, európai összefüggésekben gondolkodó történetiszemléletnek, holott a szerző neve, múltja ilyen várakozást ébresztett a bírálóban. (Magvető, 1981.)

NAGY MIKLÓS

SERPELL, ROBERT: KULTÚRA ÉS VISELKEDÉS

Kis könyvecske – tele érdekes információval: pszichológus írta, aki a zambiai egyetemen a különböző kultúrákban nevelkedett emberek – gyerekek – viselkedésének kutatója. Nem áll elő saját elméletével, inkább csak összefoglalja és kommentálja, sokszor kételkedve, a témakörnek az utolsó évtizedekben felgyűlt elméleteit és empirikus vizsgálatait. Afféle referenciagyűjtemény tehát könyvecskéje, s ilyenként használva értékes és érdekes. (Jó bibliográfiát is ad.)

Maga a témakör is csak legújában, a kultúrák közti érintkezések megsűrűsödése, napjainkra általánossá válása következtében vált fontossá, közérdeklődést keltővé. Olyannyira, hogy ma már nemigen akad komoly tudós, aki az évszázados előítéleteknek a hirdetője